

De oudste dochter

“Bijna twee derde van de hulp aan (schoon)ouders komt van vrouwen. Bij de langdurige en intensieve hulp is dat ongeveer 70%. Een belangrijke factor die verklaart waarom vrouwen meer hulp geven, lijkt ‘tijd’ te zijn. Ze hebben meer tijd om te helpen, omdat ze minder vaak een volledige baan hebben. Omgekeerd is het ook mogelijk dat ze minder vaak een volledige baan hebben omdat ze hulp (willen) geven. Daarnaast spelen mogelijk andere verwachtingen over de rollen van vrouwen en mannen mee.”ⁱ

De invloed van het man- of vrouw-zijn in de mantelzorg is in de gemeentelijke beleidsstukken geen issue. Is dat een probleem? Het programma “Aandacht voor iedereen” (AVI) vanuit patiënten/cliëntenorganisaties en de Koepel van Wmo-raden, bespreekt om de zes weken een onderbelicht thema in de lokale zorg met deskundigen. ‘Gender en de ontwikkelingen in het sociaal domein’ stond op het AVI-programma van 29 april jl. Het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau “Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders” met daarin bovenstaand citaat was toen juist uitgekomen.

Onzichtbare factor

Wat is gender? (Te) kort door de bocht: de niet-fysieke verschillen tussen mannen en vrouwen. Met name bij mantelzorg is de invloed van gender een belangrijke maar onzichtbare factor. Sinds 2007 zijn de gemeenten verantwoordelijk voor ondersteuning van de mantelzorgers. Een belangrijk middel om de behoefte aan mantelzorgondersteuning te kunnen peilen is het keukentafelgesprek. Vaak zijn de deelnemers aan het gesprek zich niet bewust van de rol die zij aan gender toedichten. Annelies Vethman (projectleider Zorg M/V van de Nederlandse Vrouwenraad), stelt dat het nog vaak genoeg gebeurt dat consultants vragen: heeft u dochters? Ineke Ludikhuize is mantelzorger en auteur van een boek over mantelzorg. Tot juni 2013 was zij directeur van Passage, een christelijk maatschappelijke vrouwenbeweging. Fijntjes geeft Ineke aan dat ook menig (oudere) man geen man aan zijn lijf wil voor persoonlijke verzorging. “Tot ze dement worden, dan is het geen probleem meer.” En Piet Kuhlmann (Zorgbelang Nederland) stelt vast dat mannen zelden bij het keukentafelgesprek aanwezig zijn. “Dat gesprek wordt vaak door de oudste dochter gedaan”. Met het bijna automatische gevolg dat de (verantwoording voor) de mantelzorg van het familielid ook op haar schouders belandt. Wil Verschoor is manager Participatie en Burgerschap bij kennisinstituut Movisie. Haar conclusie dat het vrouwelijke familielid met al dan niet een parttime baan al gauw de aangewezen persoon lijkt voor mantelzorgtaken, wordt door de anderen niet tegengesproken.

Niet alleen de zorgconsulent en de zorgvrager hebben hun eigen ideeën en wensen over de persoon en de taken van de mantelzorger, familiegewoonten spelen ook een rol, aldus de deelnemers aan de AVI-bijeenkomst. Helpen met eten of uit bed helpen is in de ene familie geaccepteerd, in de andere not done. En zeker de ongeschreven familieregels over wat vrouwen geacht worden te doen. De zorgconsulent doet er goed aan om daar een antenne voor te ontwikkelen, is het advies. Annelies Vethman merkt hier wel bij op dat gemeente dit doorgaans niet bespreekbaar durven maken. Te privé. “Dat zien ze niet als hun rol”.

Alternatieven

Maar is het terecht dat de gemeente vooral naar de familie kijkt? Wilco Kruijswijk werkt eveneens bij Movisie als projectleider Sociale Zorg. Het valt hem op dat de gemeente mantelzorg ziet als een instrument: welke familieleden kunnen 'ingezet' worden voor zorgtaken? De meerwaarde van mantelzorg, de onderlinge relatie, lijkt door de gemeente vooral als bezuinigingsinstrument beschouwd te worden. Kruijswijk verwacht dat door deze houding familie wel eens bewust niet kan komen opdagen voor een keukentafelgesprek over mantelzorgondersteuning. En wat dan? Dan wordt de gemeente gedwongen om ook over andere oplossingen na te denken. Een van die oplossingen kan respijtzorg zijn: vervangende zorg zodat de mantelzorger niet overbelast raakt. Ook daar is de gemeente verantwoordelijk voor. Respijtzorg kan ook 'gedwongen' informele zorg ontlasten. Met name voor laagopgeleide mantelzorgende vrouwen is de mantelzorg vaak geen keuze geweest maar een vanzelfsprekendheid vanuit de omgeving. En omdat er meestal geen geld is om zelf extra zorg in te kopen voelt de vrouw in kwestie zich bekneld en boos, wat de zorg voor de patiënt niet ten goede komt.

Ook een andere locatie en een ander tijdstip voor het keukentafelgesprek kunnen een bredere kijk op mantelzorgondersteuning opleveren. Jens van Tricht is directeur van eMANcipator, een organisatie die zich op mannenemancipatie richt. "Je moet zo'n gesprek eigenlijk niet in een huiselijke sfeer tijdens koffietijd willen voeren, dan is wel duidelijk op wiens bordje de zorg terecht komt. Kijk eens naar bedrijven, laat die meedenken en voer het gesprek in de kantine."

Die opmerking herinnert Wil Verschoor aan Emmen. Daar startte in 2010 een project van gemeente en bedrijven om een mantelzorgvriendelijk beleid bij bedrijven te stimuleren. Wil: "Juist mantelzorgvriendelijke bedrijven kunnen genderneutraal meedenken over mantelzorg".

(Her)waardering mantelzorg

Maar willen vrouwen de zorg wel overlaten aan mannen? En willen mannen wel zorgen? Het is een vraag die regelmatig in verschillende bewoordingen opduikt in de discussie. "Uit ander onderzoek (Portegijs en Cloin 2012) blijkt dat de meeste vrouwen en mannen vinden dat vrouwen meer geschikt zijn om het huishouden en de zorg voor kinderen op zich te nemen", aldus het SCP-onderzoek van april (pag. 19). Wilco Kruijswijk stelt nuchter vast dat deze beleving door de tijd ingehaald zal worden: "De gezinnen zijn kleiner geworden. Het gevolg: meer gezinnen die alleen uit zonen bestaan. En de samenleving vergrijst waardoor de zorgvraag groeit. Omdat mantelzorg begint met confrontatie met de toenemende afhankelijkheid van de ouders verwacht ik dat alleen al daardoor het aantal mannelijke mantelzorgers zal toenemen".

Jens van Tricht ziet dat minder snel gebeuren als al niet vanaf jonge leeftijd aan de jongens wordt meegegeven dat het niet onmannelijk is om te zorgen. "Er ligt nog steeds een druk op mannen om kostwinner te zijn. De eerste les die mannen meekrijgen is: werken, niet zorgen". Er is geen gelijke waardering voor zowel werk als zorg, vindt hij. "Wel de druk om meer te zorgen en meer te consumeren. Ik sta wel achter het pleidooi voor een kortere werkweek en een basisinkomen. Want het is nog steeds vanzelfsprekender in deze maatschappij dat vrouwen meer gaan werken dan dat mannen meer gaan zorgen. En als mannen meer zorgen is het meer in de trant van een papadag: leuke dingen doen met de kinderen".

Overigens willen mannen best meehelpen, zo blijkt uit onderzoeken, maar dan wel op hún manier. Ineke: “Mijn zeer technische zoon helpt mee door mij te attenderen op gadgets die mijn mantelzorg kunnen verlichten. Mannen kijken vaak op een heel andere manier naar wat werkt. Die beide inzichten zouden natuurlijker op elkaar moeten aansluiten.” Kortom: wat kunnen vrouwen van mannen leren als het om zorg gaat? Wil: “Vrouwen kunnen slecht loslaten en piekeren er langer over door. Mannen zien zorg als een klus die geklaard wordt en dan is het af”ⁱⁱ. Jens vindt de vraag ‘Wat kunnen de vrouwen leren van mannen’ een geweldige titel voor een conferentie. Om er gelijk nuchter aan toe te voegen: “Mannen hebben de neiging zichzelf te overschatten. Die denken met een gebakken ei een complete maaltijd op tafel te zetten”.

Herwaardering van de mantelzorg is ook belangrijk voor zingeving. Wil Verschoor memoreert dat veel oudere mannen aan het einde van hun leven spijt hebben dat ze niet meer van hun kinderen hebben meegemaakt. Mantelzorg is een natuurlijke vorm van contact, mits de verhoudingen goed zijn en op tijd ondersteuning geregeld kan worden. Ineke Ludikhuize: “Mantelzorg wordt in de publieke discussie vaak heel zwaar aangezet. Daardoor hoor je een hele groep mantelzorgers niet want die herkennen zich er niet in. Die doen het met liefde. Maar ook voor die groep moet de gemeente aandacht hebben”.

Jellie Kiefté – Tekstenzorg.nl

Tips voor de lokale agenda ‘Gender in het sociale domein’:

Voer een keukentafelgesprek op een neutrale locatie en een dusdanig tijdstip dat meer familieleden kunnen komen;

Kijk niet alleen naar het eigen netwerk en familie voor mantelzorgondersteuning maar bespreek ook de respijtzorgmogelijkheden van de gemeente en de mogelijkheden die de werkgever kan bieden ;

Ga er niet vanuit dat mannen niet willen of kunnen zorgen;

Zorg voor een evenwichtige verdeling naar mannen en vrouwen in het sociaal team en bij de consulenten die het keukentafelgesprek voeren;

Probeer te ontdekken hoe in de familie en bij de zorgvrager zelf (onbewuste) verwachtingen zijn over de rollen van mannen en vrouwen als het gaat om zorg; de ongeschreven regels;

Vrouwen kunnen van mannen leren, de vrouwelijke aanpak van zorg is niet dé norm voor goede zorg;

De draagkracht om mantelzorg te verlenen is groter als specifieke talenten van de mantelzorger of mantelzorgondersteunende vrijwilliger worden benut;

Bespreek gender niet alleen in het domein van de zorg maar maak het ook al vroeg bespreekbaar in andere domeinen van de samenleving: opvoeding en onderwijs, sport, veiligheid, etc.;

Het gebruik van masculiene woorden zoals ‘inzetten’ of feminiene woorden als ‘aanvoelen’ kan weerstand opwekken bij eventuele ondersteuners;

Gebruik van humor kan relaties doen ontspannen;

Wees concreet bij het benoemen van taken en de duur ervan bij vrijwillige mantelzorgondersteuning;

Wederkerigheid van de hulp; hulp vragen én aanbieden, kan het netwerk rond een patiënt groter maken.

ⁱ Boer, Alice de, Mirjam de Klerk en Ans Merens (april 2015). *Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Pag. 32)

ⁱⁱ Deze uitspraak van Wil Verschoor is gebaseerd op Calasanti, T. & King, N. (2007) *Taking 'Woman's Work' 'Like a Man': Husbands' Experiences of Care Work*. *The gerontologist*, vl. 47(4), pg. 516-527